

EEN RITSELENDE REVOLUTIE

DE SPANJAARD IN LUCEBERT

“Het lijkt wel Spaans”, zei de rechter toen ik hem vertelde waarom ik wederrechtelijk in het Maagdenhuis had gezeten. 1969, ja. Op dat Maagdenhuis ben ik niet trots, maar dat woord “Spaans”, zo gebruikt, voelde goed. Ik had kennelijk met woorden een wereld opgeroepen waar de ander van opkeek. Ik denk aan Lucebert: “Een woord is muiten...”

Wat “Spaans” verder precies inhoudt, weet ik niet. Ze zijn daar makkelijker woord-dronken. Klinkende retoriek mag in Spanje, moet volgens velen als het om poëzie gaat, waarbij je trouwens heel goed aan *holle* retoriek kunt denken. Men ronkt er graag, zo lekker gaat men. Lucebert ronkt ook vaak genoeg een potje weg, maar hij is vol en gul. Hij is een Nederlandse Spanjaard en zijn retoriek ritselt.

“Geen cogito maar sum”, vermaant hij. Stop de conversatie, zeg maar geklets. Het is de hartstochtelijkste van al zijn aansporingen. Het gaat erom lustig van het zijn te getuigen, maar ja, dat hoofd. Hij heeft er net zo goed last van, én plezier; denkdrift is net zo goed eros. De maximes zoemen je om de oren. “Doe zus”, “Doe zo”, “Het is een vereiste...”

Lucebert woonde sinds 1965 een deel van het jaar in Jávea, een kustplaatsje niet ver van Alicante. Ieder jaar worden overal in die streek gevechten tussen moren en christenen nagespeeld, een ritueel dat tot de vijftiende, veertiende eeuw teruggaat. De voorbereidingen duren het hele jaar. Ik ben het in zijn werk niet tegengekomen. Al het typisch Spaanse ontbreekt, zoals ook het typisch Nederlandse ontbreekt – de tulp, of Drees, of Sinterklaas.

Geen gitaren bij hem, en al spat de flamenco eraf, het woord valt maar een of twee keer en dan nog terloops, in de buurt van Ortega y Gasset, Castilië en Spaanse vliegen,

BARBER VAN DE POL

werd in 1944 geboren in Veenendaal. Na haar studie Spaanse taal- en letterkunde legde ze zich toe op het vertalen van Zuid-Amerikaanse literatuur, onder meer van Jorge Luis Borges en Julio Cortázar. Daarvoor kreeg ze in 1975 de Martinus Nijhoff Prijs. Ze vertaalde ook *Don Quichot* van Cervantes. Daarnaast schreef ze kinderboeken, romans, verhalen, essays, recensies en columns in diverse kranten, weekbladen en literaire tijdschriften. Haar recentste boek is *Zingen is geluk* (De Bezige Bij, 2013). Van de Pol doceert aan de Schrijversvakschool Amsterdam.

een curieus Spaans clustertje. Juist daardóór is hij een beetje Spaans, zoals een Argentijnse schrijver misschien juist Argentijns is omdat hij het woord “gaucho” *niet* gebruikt. Spanje zit als vanzelf in zijn werk. “Ah mala sombra” staat ergens. Je lacht. Lucebert doet gek.

De ongegeneerde overgave aan verbale muziek is er. Zijn stijlmiddel nummer één is de alliteratie. Het is bij Lucebert een en al ritselende revolutie met schuimende koppen en schietende schimmen. Het maakt dat je zijn gedichten onthoudt, hoe dada ze ook zijn, zoals je moeiteloos een *ozewiezewoze* onthoudt. Lucebert zong als hij schreef. Schrijven is een lied brommen – “*be in tune with yourself, Madam, ’tis no matter how high or low you take it.*” (Laurence Sterne, *Tristram Shandy*.) Wie zingt, die landt. Zingen is lichamelijk maar je wordt ook groter dan jezelf. Muziek raakt de kern, wat met woorden alleen nooit lukt. Spanjaarden hebben dienaangaande minder reserves.

“Zing zing toch”, maant Lucebert.

Bij zang trillen stofjes los in het brein en komt de emotie. De ratio wijkt, maar geen vrees – daar is hij alweer. In *De hysterische robot 2* staat een compleet oratorium, met allegorische types. Ik moest eraan denken toen ik een soortgelijk gillend zangstuk van Malevitsj in het Stedelijk zag.

Natuurlijk was Lucebert van de hele wereld, maar dat is wel heel veel. Ik denk dat hij het groteske van Spanje zocht. Hij loopt als schilder op met Goya, Velásquez, Picasso, Saura, Miró.

Als dichter lijkt hij binnen het Nederlandstalige vooral op Claus. Ze komen persoonlijk over, en dat klopt ook, maar ze zijn nooit kleintjes/bekentenisachtig. Aan mijn

Lucebert, 26 november 1980. Afbeelding uit: LUCEBERT, *Verzamelde gedichten*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2002, p. 439. © Sabam Belgium 2015.

studenten op de Schrijversvakschool verkoop ik zijn lessen: “Stoot vanuit het particuliere door naar het algemene.” “Laat je werk tussen de maker en gebruiker terecht komen.” “Maak iets zo dat het ook van een ander is.”

Zijn geestigheid komt soms regelrecht uit de moppentrommel. Zie de laatste strofe van ‘Mooi hoofd’: “maar een mooi hoofd is als geschapen / om te kussen en met huid en haar te eten / dat mogen de heren en dames niet vergeten / alvorens zij gaan slapen”. Jolig, dat is hij vaak. En op een geile manier vitaal: “geen zin / geen zijn” – weer zo’n leerspreuk zoals hij ze rondstrooit, als een onderwijzer die het beste met zijn kinderen voorheeft, want ook van moraal (iets anders dan waarheid) is hij niet vies.

Is dat Spaans? Het is Lucebert.

Lang voor het Maagdenhuis vond ik mijn lievelingsregel van hem, er zijn er gauw honderd bij zo’n smakelijke dichter, maar het was de eerste kaakslag: “er is alles in de wereld het is alles” (*apocrief / de analphabetische naam*, 1952).

Veel later, in 1999, in Callosa, niet ver van Jávea, werkte een groep kunstenaars aan hun idee van een geliefd gedicht van Lucebert, en ik merkte dat ik niet alleen stond in mijn voorkeur. Brecht was er; Noah bediende de drukpers. Maya en de kinderen waren er ook. Het project werd door de familie omarmd. Ik mocht van Tony daar, en ook in Bergen, in het huis aan de Boendermakerhof, in de kasten kijken.

In zijn omvangrijke boekenbezit vallen verhoudingsgewijs veel Spaanse titels op – vertalingen én oorspronkelijke versies, uit alle tijden. Lucebert was niet alleen daadwerkelijk omringd door Spaans, zijn hoofd moet gevuld zijn geweest met door Spanjaarden en Spaans-Amerikanen geschreven woorden. Hij kende ze goed, de modernist Rubén Darío, Rafael Alberti, met wie hij de engelen deelde, de rauw klagende Miguel Hernández, de kosmopolitische Paz, Borges, die net als hij hield van kabbala en gnosis, de idee dat de wereld een te ontcijferen (geheim)schrift is.

Van drie Spaanstalige dichters zie ik eventueel directe invloed. De eerste is Neruda, die op een essentieel moment, in de Burgeroorlog, in Spanje verbleef en er de anti-esthetiek, de onzuiverheid en het engagement predikte. Hij was een enorme opsommer en benoemer, en een grapjas en “alles”-zegger, meer een bard dan een literator. Net als Lucebert.

Neruda is sentimenteler: “Ik ben maar een dichter en kwam hier om te zingen / en dat je meezingt met mij.”

Pedro Salinas werd door hemzelf in interviews een favoriet genoemd. Hij keerde zich net als Neruda tegen het verhevene – je ziet zo parallellen met de Vijftigers. Mooie regel: “Grond, en dat moet genoeg voor je zijn.” Toch was hij net als Lucebert en Neruda een *bejahende* dichter en een “alles”-zegger, die uiteindelijk alleen in de liefde geloofde, zijnde “zeker toeval”. Ik denk aan Luceberts gedicht over Hans Arp, met dat

citaat: “*der zufall befreit uns aus dem netze / der sinnlosigkeit*”.

Salinas’ ‘Underwood girls’ is moderne kabbala waarin de toetsen van de schrijfmachine worden opgevoerd als draagsters van de wereld. Het eindigt met de oproep er je eigen leven mee te vormen – “tegen de grote lege wereld / wit op wit. / Eindelijk naar het pure waagstuk, / zonder woorden, zonder zin, / *es, zet, iks, i...*” De Keizer der Vijftigers moet verheugd hebben geknikt.

Van voordrachten op de Kring kende hij Lorca. Ik ken geen dichters die zo rabiaat het oog opvoeren als Lucebert en Lorca. Zij zijn dé oogdichters. Het oog is de schakel tussen buiten en binnen. Je zou bij zulke zangerige dichters misschien ook het oor vaak verwachten, maar een oor geeft niks terug. Een enkele keer is het oog een adelaars-oog, en dan kijkt god mee.

De slotstrofe van ‘het oog’, uit *van de roerloze woelgeest* (1993), vol zang en oog, luidt: “het oog lijkt een hefboom voor hoger en hoger / maar meer zien dan men ziet ziet men nooit”.

Zulke laconie, als dat het is, kenmerkt Lucebert. Hij laat ons dansen in het “wurgende” pak van het bestaan, ook wel “wurgpak” geheten.

Unamuno heeft een aparte status. Een onderstreepte passage uit *Del sentimiento trágico de la vida* (1913) zegt veel. Ik las het in de Engelse versie, *The Tragic Sense of Life*, 1962), die ik bij Lucebert aantrof. Laat ik het vertalen:

“(…) al stelt de idee God ons niet in staat het bestaan of het wezen van de wereld te verklaren, soms hebben we een regelrecht godsgevoel, vooral bij geestelijke nood. En dit gevoel, en het hele tragische levensgevoel is erop gebaseerd – dit gevoel voelt als honger naar God, als gemis van God. In God geloven is in de eerste plaats de wens dat er misschien een God is, niet in staat zijn zonder Hem te leven.”

Unamuno kwam tot de uitspraak dat God weliswaar niet bestaat, maar niettemin ons bestaan uitmaakt. Hij is “*existiéndonos*” (leeft ons). Het hield Lucebert bezig. Hij reageert almaar op zijn analfabete manier op de ontglippende volte. Hij smaalt op het “vadsikaan”, maar zegt à la Unamuno al in de eerste regels van ‘triangel in de jungle’: “ik denk dat een god het is / viool spelend op mijn strot.”

“Alles” is het sleutelwoord. Een enkel gedicht eindigt met dat woord, geïsoleerd. De dichter wil net als de zanger vervuld zijn. Al die opsommingen en onzuivere of zelfs tegenstrijdige beelden (“oogst van de nietigheid”) moeten de beperking opheffen.

Swedenborg, een achttiende-eeuwse mysticus, had een idee over de hemel waar het leven intenser, want zintuiglijk heftiger zou zijn dan op aarde. Dat paradijs projecteerde Lucebert op de aarde die hij aantrof. Twee eeuwen eerder kwam de alchemist Paracelsus met zijn hermetische inzicht “zo boven, zo beneden”. De mens zou als

microkosmos alles belichamen wat er in de grote wereld is. “Niet meer en niet minder”, benadrukt hij nog eens.

Misschien was Lucebert wel gelukkig, bijvoorbeeld in Spanje. Al luiden de laatste woorden in zijn nagelaten werk “verlossing als poetslap” en alarmeert zijn omschrijving “desperate foppage”, hij vratt het leven met huid en haar, als een hongerige, selfmade schepper.

Alles wat goed is is goddelijk. (Wittgenstein)

Lucebert: “Het is altijd mooi geweest en zo zal het blijven.”

Deze tekst is door de auteur uitgesproken op 14 september 2014 in De Nieuwe Liefde, Amsterdam, tijdens de literaire namiddag *Lucebert – Poëzie en de wereld*.
